

نظریه اسلامی رشد انسان

دکتر جمیله علم‌الهدی

۱۳۹۸

۷۱۵

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

نظریه اسلامی رشد انسان
دکتر جمیل علم‌الهدی

ویراستار: حبیب رحیم‌پور ازغدی
حروف‌نگار و صفحه‌آرا: فریبا باباخانی
طراح جلد: امیرشاهرخ فریوسفی
ناظر چاپ: صفر ممیزاد
چاپ اول: ۱۳۹۸
شمارگان: ۵۰۰

قیمت جلد: ۷۰۰,۰۰۰ ریال؛ با جلد سخت ۹۰۰,۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای دانشگاه شهید بهشتی محفوظ است.

سرشناسه:	علم‌الهدی، جلد ۱، ۱۳۴۱-
عنوان و نام پدیدآور:	نظریه اسلامی رشد انسان / ح. یه علم‌الهدی؛ ویراستار حبیب رحیم‌پور ازغدی
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات: شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری:	۶۶۸ ص.
فروست:	مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی؛ ۱۳۹۸
شابک:	۹۷۸ ۹۶۴ ۴۵۷ ۴۳۵ ۱
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه.
یادداشت:	نمایه.
موضوع:	انسان—تکامل—جنبه‌های مذهبی—اسلام.
موضوع:	Human evolution—Religious aspects—Islam
شناسه افزوده:	دانشگاه شهید بهشتی
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۸ ع ۸/۲ / BP۲۲۶
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷ / ۴۶۶
شماره کتابشناسی ملی:	۵۶۰۹۴۰۸

کد ناشر ۱۰۰۱۷۳۴

www.pub.sbu.ac.ir

unipress@mail.sbu.ac.ir

فهرست

پیشگفتار پانزده

مقدمه هفده

اسلامی به معنای بهره‌مندی از آموزه‌های اسلام هفده

اسلامی به معنای سازگاری با اصول اسلام بیست و دو

تضمین معنای اسلامی به کمک اصالت وجود بیست و چهار

روش استنباط فلسفی از تعالیم دینی بیست و هشت

فصل اول: مبانی جهان‌ساختی رشد انسان ۱

حرکت، مبنای شناخت جهان ۵

در آمدی به طبیعت شناسی متعالی ۷

هرم علت‌ها در حرکت طبیعت ۱۱

حقیقت واحد و صورت متکثر جهان ۱۶

صرافت وجود ۱۹

تشکیک وجود ۲۰

ملاک طبقه‌بندی جهان ۲۱

انسان، حلقه وصل مراتب جهان ۲۵

شرافت در سرنوشت، نه سرشت ۳۳

نسبت جهان و انسان با عقل ۳۵

کمال انسان به عنوان غایت جهان ۳۷

فصل دوم: مبانی انسان‌شناختی رشد ۴۱

نفس یا حقیقت انسان ۴۳

مراتب یا قوای نفس ۴۷

قوای ادراکی نفس ۵۰

قوای ادراک حسی ۵۱

قوای ادراک خیالی ۵۲

۵۴	قوای ادراک عقلی
۵۹	نسبت عقل نظری با عقل عملی
۶۲	اعتبار و مشروعیت عقل
۶۶	ادراک به مثابه ارتباط
۶۸	ماهیت گشوده عقل
۷۷	فصل سوم: مسئله حرکت در انسان
۸۲	بیگانگی نفس و بدن
۸۴	تناقض ابعاد و بساطت نفس
۸۶	تناقض تغییر و ثبات نفس
۹۰	اصالت وجود انسان
۹۲	تشکیک وجود انسان
۹۷	چالش فیلسوفان غربی
۱۰۰	حرکت جوهری بدن
۱۰۱	معنای جوهر در حرکت حیرت
۱۰۴	اصلاح تعریف حرکت
۱۰۷	حدوث جسمانی نفس
۱۰۹	تشابک وجود و عدم در حرکت
۱۱۱	زمانمندی به مثابه خصلت نفس
۱۱۴	پایداری نفس در عین حرکت
۱۱۷	فصل چهارم: ماهیت و الگوی رشد انسان
۱۱۹	معنا و دلالت واژه رشد در قرآن کریم
۱۲۱	ظهور و خفای مراتب نفس
۱۲۵	تقدم و تأخر مراتب نفس
۱۲۸	رشد به معنای وقوع تدریجی حقیقت انسان
۱۳۲	حدوث جسمانی به مثابه یک فرایند حیاتی
۱۳۴	حدوث جسمانی نفس از منظر قرآن کریم
۱۳۹	تلازم مفهومی رشد با غایت‌مندی
۱۴۳	عینیت رشد و تشخیص

۱۴۸	عینیت رشد با وقوع علم
۱۵۲	فرایندهای رشد علمی
۱۵۴	الگوی رشد انسان
۱۵۵	اشتراک مبادی حرکت (همبستگی تغییرات نفس)
۱۵۶	اختلاف مقاصد در حرکت نفس
۱۶۰	چرخه تجسدتجرد به مثابه الگوی رشد
۱۶۲	نقص الگوی خطی برای رشد
۱۶۴	چرخه تجسدتجرد به مثابه الگوی عمومی حرکت
۱۷۳	فصل پنجم: وامل رشد انسان
۱۷۴	تبیین عوامل رشد در چارچوب قانون علیت
۱۷۸	عاملیت نفس و حس سنخیت علت و معلول
۱۸۱	عاملیت نفس و وامل حقیقت
۱۸۲	علت‌های ایجاد و وادادی
۱۸۷	جمع‌بندی
۱۸۸	وحدت‌گرایی تشکیکی در تحلیل علت نفس
۱۸۹	تشخص یا تمایز اشخاص
۱۹۰	رابطه وجودی یا موقعیت اشخاص
۱۹۲	وحدت تشکیکی ظهورات رشد
۱۹۳	توالی طولی عوامل رشد
۱۹۸	الگوی عاملیت نفس
۲۰۱	پارادوکس تعینات نفس
۲۰۵	فصل ششم: مراحل رشد یا مقامات نفس
۲۰۷	۱. مقام بدن
۲۰۸	تفاوت بدن با جسم
۲۱۲	چرخه ادراکات حسی خیالی
۲۱۵	ادراکات معطوف به موقعیت
۲۲۰	۲. مقام عقل
۲۲۴	چرخه ادراکات خیالی عقلی

فصل نهم: عاطفه.....	۴۱۷
شوق تغییر.....	۴۱۹
شمول عاطفه.....	۴۲۳
عاطفه در میانه شناخت و رفتار.....	۴۲۵
خاستگاه عاطفی رشد.....	۴۳۳
تحلیل مفهوم حرکت.....	۴۳۵
لوازم اصالت وجود.....	۴۳۶
پیوند حرکت و هستی.....	۴۳۷
رشد عاطفه.....	۴۴۲
مرحله اول: پیدایش میل.....	۴۴۲
مرحله دوم: پیدایش محبت.....	۴۴۳
ماهیت عاطفی شناخت.....	۴۴۷
مرحله سوم: پیدایش آمار.....	۴۵۱
خاستگاه عاطفی ارزش ها.....	۴۶۲
تقدم صدق بر میل.....	۴۶۵
تقدم عدالت بر عاطفه.....	۴۶۶
عاطفه به جای قرارداد اجتماعی.....	۴۷۱
ضرورت عاطفه اجتماعی.....	۴۷۳
نسبت ارزش ها و انگیزه ها.....	۴۷۷
نقش عاطفه در انسجام و پایداری جامعه.....	۴۸۲
عاطفه اجتماعی در قرآن کریم.....	۴۸۲
رمزگشایی از مفهوم ولایت.....	۴۸۴
عهد به جای رأی.....	۴۹۳
فصل دهم: معیارهای رشد انسان.....	۵۰۳
معیار اول: ادراکات.....	۵۰۵
ادراک حسی خیالی.....	۵۰۷
ماهیت زبانی ادراکات.....	۵۰۸
استقلال زبان.....	۵۱۸
خطاپذیری ادراکات.....	۵۲۲

۵۲۶	معیار دوم: افعال و گفتار
۵۲۹	پیوند نظر و عمل
۵۳۲	معیار سوم: ملکات و کمالات
۵۳۶	شوق به هستی
۵۴۰	تقرب به امر واقع
۵۴۶	رشد اخلاقی شناختی
۵۴۸	وحدت یا درهم تنیدگی ابعاد رشد
۵۵۱	چرخه رشد و بلوغ عقلی
۵۵۵	معیار چهارم: رشد استعداد
۵۵۹	رشد استعداد از نگاه قرآن کریم
۵۶۷	معیار پنجم: حضور یا توجه
۵۶۷	ادراک به شرط توجه
۵۷۱	ذکر یا حفظ حضور
۵۷۴	نقش ذکر در تغییر معاد و ملک
۵۸۱	توجه انتخابی
۵۸۶	معیار ششم: آزادی (تقویت و تخصیص داده)
۵۹۰	چالش فردیت
۵۹۲	چالش قانون
۵۹۳	چالش وظیفه
۵۹۵	نسبت آزادی با عقل
۵۹۸	عبور از دوگانه تکوین و تشریع
۶۰۰	نسبت آزادی و ادراک
۶۰۲	آزادی به معنای مسئولیت
۶۰۴	پیوند آزادی با عدالت
۶۰۴	آزمون آزادی
۶۰۸	نسبت آزادی انسان با فعل الهی
۶۰۹	قلمرو و مراتب آزادی
۶۱۳	مسئولیت شخصی و مسئولیت مدنی
۶۱۹	منابع
۶۲۷	نمایه

پیشگفتار

کتاب حاضر شامل بخشی از گزارش یک تحقیق بنیادین و چندرشته‌ای است که به مدت پنج سال یعنی از ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ و با کمک حدود هشتاد تن از محققان به انجام رسیده است. هرچند این کتاب به طور اساسی شامل نتایجی است که در فصل پنجم تحقیق مذکور با عنوان «تبیین مبانی و الگوی رشد مبتنی بر دیدگاه اسلام» مطرح شده، ولی وایش علمی کتاب که طی دو سال، یعنی از ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ صورت گرفته و تغییرات زیادی همچون کاستن و افزودن برخی مطالب و تغییر برخی استدلال‌ها و استنادها تا حدودی سبب این کتاب را متفاوت کرده است.

این کتاب نه تنها برای پژوهشگران علوم تربیتی و روان‌شناسی می‌تواند الهام‌بخش و مفید باشد، بلکه به دلیل مواضع انتقادی با عناصر تمدنی مدرن، برای پژوهشگران علوم انسانی، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه‌های گوناگون فرهنگی نیز می‌تواند جذاب باشد. بدون شک اعتبار یافته‌های علمی در گرو دلایل و مستندات معتبر است. دلایل و مستندات ارائه‌شده در این کتاب شامل گزاره‌های مفاهیمی است که درک آنها برای افراد ناآشنا با آثار حکما و اندیشمندان مسلمان دشوار است. از این رو، با ذکر مثال‌ها و بیان مدل‌های مفهومی و جمع‌بندی و بهره‌گیری از شیوه‌های گوناگون استدلال، سعی شده است فهم‌پذیری مطالب افزایش یابد. با این همه، علاقه‌مندان می‌توانند با توجه به تجربه علمی خود، سرفصل‌های کتاب را برای مطالعه انتخاب کنند. امید است مطالب این کتاب راهنمای محققان و علاقه‌مندان به تحقیقات تجربی و توحیدی باشد.

لازم است از استادان، دانشجویان و همکاران محترم در کمیسیون تدوین و تربیت شورای انقلاب فرهنگی و همکاران مرکز نشر آثار علمی دانشگاه شهید بهشتی که متعهدانه و دلسوزانه در تولید این اثر مرا یاری کردند قدردانی کنم. از بارگاه الهی برای ایشان سلامتی و توفیق روزافزون درخواست می‌کنم.

جمیله علم‌الهدی

بهار ۱۳۹۸